

De herontdekking en herdefiniëring van *deterrence*

Frans Osinga

Afschrikking, beter bekend onder het Engelstalige begrip *deterrence*, is herontdekt als strategisch probleem sinds de Russische annexatie van de Krim in 2014. Westerse analisten buigen zich over de vraag in hoeverre de VS en Europa in staat zijn om een effectieve – lees geloofwaardige – *deterrence posture* op te tuigen. Dit ondanks de aanzienlijke militaire uitdagingen die zijn ontstaan door de grootschalige bezuinigingen van de afgelopen decennia op *high intensity warfare*-capaciteiten. Die *deterrence posture*, dat tegenstanders zich laten afschrikken, is zeker geen garantie in het licht van nieuwe vormen van optreden (hybride dreigingen en cyberaanvallen), nieuwe Russische wapensystemen (verbeterde luchtafweersystemen, hypersonische kruisraketten), *snapexercises*, en een doctrine waarin atoomwapens ook als slagveldwapens worden gezien.¹ Naast de terechte focus op *capabilities*, oftewel mogelijkheden, is ook een herziening van het gangbare begrip *deterrence* essentieel. Het klassieke Koude Oorlog-concept van *deterrence* is in de afgelopen decennia namelijk ontoereikend gebleken als strategie en theorie.² In een tijd waarin internationale veiligheid onder druk staat, nieuwe wapenwedlopen ontstaan en het aantal proxyoorlogen toeneemt, is een herdefinitie van het Koude Oorlog-concept van *deterrence* noodzakelijk. Femke Remmits en Tim Sweijs gingen in hun artikel in deze editie van *Atlantisch Perspectief* al in op de verslechterde veiligheidssituatie in de wereld als gevolg van de coronapandemie.

De Koude Oorlog was de grote bloeiperiode van *deterrence*-theorie waarin de basisconcepten zijn gevormd. *Deterrence* gaat over het beïnvloeden van het gedrag van een andere actor. Het is een communicatie- en onderhandelingsmiddel waarbij geweld niet per definitie wordt geschuwd en waarbij verwacht wordt dat de dreiging met geweld het politieke besluitvormingsproces bij een opponent beïnvloedt. Zodanig dat ongewenst gedrag van die opponent achterwege blijft. Percepties en verwachtingen ten aanzien van de toekomst staan hierbij centraal. Voor effectieve *deterrence* zijn, zo stelt de klassieke theorie, de befaamde drie c's essentieel: *communication, capabilities and credibility*. *Deterrence* zal effectief kunnen zijn wanneer, simpel gesteld, de perceptie kan worden bewerkstelligd dat dreiging met geweld geloofwaardig is

(en dus de militaire middelen ervoor zijn, gekoppeld aan de politieke wil deze ook desnoods in te zetten), dat die militaire acties ook daadwerkelijk de 'pijn' kunnen veroorzaken waarmee wordt bedreigd, en dat die pijn kosten vertegenwoordigt waar het politieke niveau gevoelig voor is, die bovendien zwaarder weegt dan de voordelen van het gedrag dat de *deterrent* probeert te voorkomen. Een alternatief voor deze *punishment*-benadering is, middels een *denial*-strategie, de tegenstander ervan te overtuigen dat hij geen kans heeft om zijn doelstellingen te behalen of dat dat alleen kan tegen exorbitante kosten. Het veronderstelt tot slot dat deze dreiging, en de uitleg over welk gedrag onacceptabel is, duidelijk gecommuniceerd wordt.

In een tijd waarin internationale veiligheid onder druk staat, nieuwe wapenwedlopen ontstaan en het aantal proxyoorlogen toeneemt, is een herdefinitie van het Koude Oorlog-concept van deterrence noodzakelijk. Afgebeeld staat een oude ondergrondse Sovjet-bunker in Oekraïne van tijdens de Koude Oorlog (foto: Tinta/Shutterstock.com)

De klassieke theorie onderkent ook verschillende soorten deterrence.³ Tijdens de Koude Oorlog ging het Westen uit van:

- 1. General deterrence:** “the ongoing, persistent effort to prevent unwanted actions over the long term and in noncrisis situations [...] to create deterrent and dissuasion effects that become so ingrained that hesitation to attack becomes habitual”.
- 2. Immediate deterrence:** een “more short-term, urgent attempts to prevent a specific, imminent attack, most typically during a crisis”. Ook wordt onderscheid gemaakt tussen de actor ten behoeve van wie of tegen wie deterrence-strategie was gericht.
- 3. Direct deterrence:** hiermee beoogt een staat een aanval op eigen grondgebied af te schrikken.
- 4. Extended deterrence:** hierbij tracht een actor – de VS bijvoorbeeld – een aanval op een derde partij – Europa bijvoorbeeld – af te schrikken.
- 5. Indirect deterrence:** de laatste categorie richt zich op een derde partij in de hoop dat die partij politieke invloed kan uitoefenen op een agressieve actor om zo een escalatie te voorkomen.⁴

Waar de geloofwaardigheid van direct deterrence evident is – het betreft de verdediging van het eigen land – kan dat bij extended deterrence snel in twijfel worden getrokken (zeker wanneer een president een garantie daartoe niet wil bevestigen).

Dit is een blijvend relevante en algemeen toepasbare categorisering. Dat geldt niet per se voor de aannames die ten grondslag lagen aan de westerse nucleaire deterrence-strategie van de Koude Oorlog. Terugkijkend blijkt die vooral valide voor specifiek die context: twee supermachten, beide uitgerust met overtuigende nucleaire macht, beide met min of meer symmetrische belangen en beide gericht op het handhaven van een evenwicht. Deterrence zorgt volgens realisten voor stabiliteit en vrede als er een strategische machtsbalans is. Dat vereist een gelijkwaardig arsenaal aan atoomwapens. Deterrence kende een absoluut karakter: het zou falen als er ook maar één (atoom-) wapen gelanceerd zou worden.

DETERRENCE MET CONVENTIONELE MIDDELEN

Dit steriele karakter van deterrence-theorie, wat zijn oorsprong vond in economische speltheorie, bleek in de praktijk van internationale politieke besluitvorming maar

Conventionele deterrence werkt significant anders dan nucleaire deterrence, zoals ook bleek tijdens diverse humanitaire interventies sinds 1990. Daarin werd vooral vertrouwd op de westerse militaire superioriteit van het luchtwapen. Afgebeeld staan Amerikaanse F15-straaljagers op de Seymour Johnson Air Force Base (foto: Flickr/US Air Force)

deels een voorspellende waarde te hebben. In de praktijk bleken atoomwapens maar een beperkte rol te spelen in andere contexten waarin deterrence toegepast werd en de belangen en risico's beperkt waren. Het spectrum van conflicten waarin de dreiging en inzet van dergelijke wapens gerechtvaardigd is, is uiterst klein juist vanwege de buitenproportionele schade, waardoor de geloofwaardigheid twijfelachtig is. Dit komt bijvoorbeeld tot uiting in de rivaliteit tussen India en Pakistan waar regelmatig, ondanks de wederzijdse dreiging met nucleaire middelen, crises opblaaien waarin conventionele militaire middelen worden ingezet.⁵ Deterrence moet dan ook niet vereenzelvigd worden met atoomwapens. Conventionele deterrence werkt significant anders dan nucleaire deterrence, zoals ook bleek tijdens diverse humanitaire interventies sinds 1990. Daarin werd vooral vertrouwd op de westerse militaire superioriteit van het luchtwapen om met precisiewapens dwangacties op touw te zetten. Aan de ene kant was dat deels terecht, want daarmee werd ook regelmatig aangetoond dat militaire doelen, en desnoods economische infrastructuur en overheidsfaciliteiten, accuraat konden worden aangevallen. Aan de andere kant kan een tegenstander door verdedigende tactieken de kans op succes verkleinen en zal het een intensieve en mogelijk lange campagne vergen om daadwerkelijk dermate hoge schade te kunnen toebrengen die op politiek

niveau doordringt. De tegenstander kan dan ook pogen het conflict te rekken totdat de politieke wil bij de deterrenter zelf verdampt. Dit kan door deels toe te geven aan de eisen om vervolgens het diplomatieke proces te trainen of juist door weerstand te bieden om zodoende de deterrenter te dwingen om te escaleren. Dat kan voor de deterrenter de kosten verhogen, waartoe hij wellicht niet bereid is. Met andere woorden: deterrence met conventionele middelen is twijfelachtig.⁶

NIET ABSOLUTE, MAAR RESTRICTIEVE DETERRENCE

In groot contrast met het oorspronkelijke absolute deterrence-begrip staat de Israëlische conceptualisering van deterrence in de aanpak van terrorisme. Enerzijds tracht Israël statelijke sponsors van die terreurbewegingen te beïnvloeden middels *indirect deterrence* om zodoende de steun te doen afnemen. *Deterrence by denial* – het verkleinen van de kans (en de perceptie daarvan) dat een terreuraanslag of een raketinslag grote schade zal veroorzaken – is een tweede pilaar. Tot slot worden geregeld acties uitgevoerd - door het gericht uitschakelen van leiders, raids, luchtaanvallen, dronestrikes – tegen doelen van Hamas en Hezbollah wanneer Israël escalatie wil voorkomen of vermoedt dat een escalatie op handen is. Van deterrence verwacht Israël niet dat terreuraanslagen en barrages met raketten door groeperingen zoals Ha-

mas en Hezbollah volledig te voorkomen zijn. De ambitie – en graadmeter voor succes – is het indammen van het risico van terreurdaden voor de Israëlische maatschappij, zodat het leven min of meer zijn normale gang kan gaan. “What is succes? Quiet”, stelde een Israëlische analist. Deze *restrictive deterrence* is ontleend aan criminologie. Daarom moet Israël zo nu en dan laten zien dat het in staat is om doelen te vinden en uit te schakelen, dat het gegarandeerd snel bij een escalatie zal toeslaan en desnoods buitenproportioneel, om zodoende te communiceren dat een limiet is overschreden.⁷ Dit vertoont parallellen met deterrence in het cyberdomein: dagelijks is er een barrage aan cyberaanvallen mede omdat, in tegenstelling tot atoomwapens, de drempel om cyberwapens te verkrijgen buitengewoon laag is. Deterrence kan alleen een restrictief karakter ambiëren door zeer actief te zijn in het cyberdomein middels *persistent engagement*.⁸

HET CONTINUÛM VAN DWANG

Ook tijdens zogeheten *coercive diplomacy* rond humanitaire interventies bleek de beperking van het absolute karakter van klassieke deterrence-theorie. Deterrence moet eventueel kunnen overgaan van dreiging met geweld tot daadwerkelijke (gelimiteerde) militaire inzet om bijvoorbeeld partijen in een conflict ervan te weerhouden dat ze VN-eenheden hun werk niet zouden laten doen of als een actor een rode lijn dreigt te overschrijden of die lijn al voorbij is. Dan betreden we het terrein van dwangactie – *compellence* – dat zich juist richt op het veroorzaken van een gedragsverandering, namelijk door af te dwingen dat ongewenst gedrag stopt. Die actie kan net zolang voortduren totdat de tegenstander instemt met diplomatieke eisen. Bijvoorbeeld door terug te keren naar de status quo ante. Geweldgebruik is dan niet per se een falen van deterrence maar juist gericht op bevestiging dan wel herstel van de geloofwaardigheid van deterrence.⁹

INTRA-STATELIJKE CONFLICTEN: EEN VEELHEID AAN SUCCESFACTOREN

Succes van deterrence, en daarmee *compellence*, in een conventionele context zoals een humanitaire interventie blijkt ook van meer af te hangen dan van de eerdergenoemde standaard factoren. Bijvoorbeeld van een sterke eendrachtige internationale coalitie waarmee het politieke en militaire vermogen om te kunnen escaleren wordt gedemonstreerd; het militaire vermogen en de politieke bereidheid om een dreiging snel en tegen geringe politieke kosten (dus ook weinig slachtoffers aan eigen zijde) daadwerkelijk ten uitvoer te brengen (escalatiedominantie); duidelijke deadlines en eisen die bij de opponent een gevoel van urgentie creëren en tot slot de perceptie creëren dat er asymmetrie bestaat wat betreft motivatie.

Tegelijkertijd moet worden voorkomen dat een tegenstander kwetsbaarheden van de deterrer kan uitbuiten. De westerse angst voor eigen slachtoffers (*casualty sensitivity*), de kwetsbaarheid van lichtbepapende blauwhelmen die makkelijke gegijzeld konden worden en de fragiele coalitie waarbij vooral de politieke bereidheid van Europese landen om daadwerkelijk robuuste militaire dwangacties uit te voeren, hebben tijdens de vredesoperaties in de Balkan vaak geleid tot het falen van westerse afschrikingspogingen.

ASYMMETRIE VAN BELANGEN

In intra-statelijke conflicten, dus conflicten binnen staten zelf, heersen ook wezenlijk andere dynamieken dan binnen de symmetrische situatie van de Koude Oorlog. Daar waar (strijdende) partijen het conflict duiden in nationalistische, etnische of religieuze termen, of een combinatie daarvan, is het vaak een strijd op leven en dood. Er wordt een *security dilemma* ervaren, en wellicht bewust retorisch gecreëerd, door politieke leiders die dit als politiek platform kunnen misbruiken. De belangen die op het spel lijken te staan, zijn existentieel en minstens één van de partijen in het land wil de bestaande status quo veranderen. Bovendien heeft de centrale overheid niet altijd gezag over lokale militiecommandanten en moet deterrence zich dus op dat specifieke tactische niveau richten waarbij het niet duidelijk is wat de lokale leiders beweegt en waar zij gevoelig voor zijn. In een dergelijke context is het ook moeilijk om als externe deterrer, denk aan de NAVO of de VN, om een abstracte dreiging te communiceren die impact heeft te midden van een harde niets ontziende strijd tussen de etnische groeperingen.¹⁰

GELOOFWAARDIGHEID EN REPUTATIE

Waar het Westen vaak uitging van impliciete geloofwaardigheid van dreigingen vanwege evidente en bewezen militaire superioriteit tijdens diverse interventies, bleek reputatie een moeilijk in te schatten variabele want politieke leiders beoordelen de geloofwaardigheid van een dreiging altijd situationeel. Een indrukwekkend militair arsenaal ver van het conflictgebied speelt minder een rol dan de waarschijnlijkheid dat in een specifiek conflict de westerse actor de politieke bereidheid heeft om deze middelen snel te mobiliseren en desnoods in te zetten. Reputatie ontwikkelt zich pas wanneer er recente interactie of confrontatie heeft plaatsgevonden tussen dezelfde actoren. Het niet uitvoeren van een dreigement kan dan de geloofwaardigheid van een volgend dreigement met een dwangactie ondermijnen. Vandaar dat een symbolische (demonstratieve) militaire actie vereist kan zijn om de geloofwaardigheid te bevestigen.

Gebrekkige geloofwaardigheid kan namelijk leiden tot bewuste schendingen van rode lijnen. In een zogenaamde

In conflicten binnen staten zelf, heersen wezenlijk andere dynamieken dan binnen de symmetrische situatie van de Koude Oorlog. Daar waar (strijdende) partijen het conflict duiden in nationalistische, etnische of religieuze termen, of een combinatie daarvan, is het vaak een strijd op leven en dood. Afgebeeld staan een oma en haar kleinzoon op een begraafplaats in Srebrenica (foto: Umut Rosa/Shutterstock.com)

limited probe-strategie faalt (immediate) deterrence omdat de uitdager, de challenger dus, middels een provocerende maar beperkte actie of uitgelokte crisis erachter probeert te komen hoe hard het *commitment* van de deterrer is. Deterrence faalt ook bij een *fait accompli*-strategie van de challenger, die met een beperkte korte provocerende militaire actie daadwerkelijk een verandering in de status quo teweeg brengt. De challenger vermoedt dat hij ermee weg kan komen, omdat hij inschat dat de actie door de deterrer waarschijnlijk als onvoldoende serieus wordt beschouwd of omdat hij vermoedt dat de gemoeide kosten voor de afschrikker te hoog zijn om eerder geuit dreigement ten uitvoer te brengen óf omdat de uitdager verwacht dat de gevolgen beperkt zullen zijn. Dit is een scenario waar de Baltische staten bezorgd over zijn.¹¹

ANDERE MOTIEVEN DAN WINNEN

Deterrence kan ook falen omdat de challenger, ondanks een geloofwaardige deterrent, zo gemotiveerd is om de status quo te veranderen, dat hij bereid is om de pijn waarmee de deterrer dreigt volledig te accepteren. Er kunnen binnenlandse politieke processen aan de gang zijn waar de deterrer geen weet van heeft die het voor een challenger juist interessant maakt om een crisis uit te lokken of de eisen van een deterrer te negeren, zelfs als hij weet dat kans op succes erg gering is. Ook gedeeltelijk succes kan al gunstig zijn voor zijn politieke positie, zeker als zijn politieke voortbestaan wankelde door binnenlandse oppositie. Het vooruitzicht op een be-

perkte nederlaag kan ook te prefereren zijn boven het handhaven van een onacceptabele status quo (iets wat regelmatig een rol speelt in burgeroorlogen). Het tonen van zwakte vis-à-vis de intimidatie van de deterrer kan het leiderschap fataal zijn. Politieke leiders nemen een dergelijke beslissing dan ook niet alleen in het licht van de deterrence-dreiging, maar maken een afweging waarbij niet per se het nationaal belang, maar persoonlijke of partijpolitieke belangen domineren. De binnenlandse politieke dynamieken beïnvloeden dus de mate waarin het leiderschap gevoelig is of kan zijn voor externe deterrence-dreigingen.

Ook inzichten vanuit de cognitieve wetenschappen werpen een licht op de realiteit van politieke besluitvormingsprocessen in crises. Leaders interpreteren deterrence-signalen niet objectief en reageren niet op basis van speltheoretische en rationele afwegingsprocessen waarin alle mogelijke opties worden verkend. Het proces wordt intens gekleurd door cognitieve filters (*biases* en *heuristics*). Ze maken gebruik van onder meer stereotypingen, redeneren mede op basis van analogieën, en houden vast aan eerste impressies ook al komt daarna tegenstrijdige informatie. Zeker wanneer het proces onder druk komt te staan bestaat het risico van groepsdenken. Ideologische of intense religieuze tegenstellingen kunnen eveneens leiden tot verharding van de wederzijdse posities en foutieve interpretatie van signalen. *Prospect theory* laat zien dat leiders bovendien erg gevoelig

zijn voor verlies van verworvenheden en veel ervoor over hebben om die te behouden. Emoties zoals vernedering, eer, boosheid of trots en testosteronniveaus kunnen er vervolgens toe leiden dat politieke leiders koste wat het kost gezichtsverlies willen voorkomen, wat ook tot verdere escalatie kan leiden. Dat is een risico dat zeker bij autoritaire leiders aanwezig is.¹²

Tot slot blijkt de westerse optiek van deterrence niet universeel. In de Chinese en Russische benadering krijgt deterrence een andere en meer holistische betekenis. Ten eerste omvat wordt er geen onderscheid gemaakt tussen deterrence en compellence. Ten tweede is het niet enkel gericht op handhaving van een status quo. Zoals Adamsky concludeert betreft deterrence “the use of threats, sometimes accompanied by limited use of force, to preserve the status quo (...), to change it (...), to shape the strategic environment within which the interaction occurs, to prevent escalation and to de-escalate during actual fighting.”¹³ Het is onderdeel van *permanent engagement* waarin het onderscheid tussen vrede en oorlogstijd eigenlijk weinigzeggend is, maar alleen door een verschil in intensiteit van activiteiten aantoonbaar is. Ook China hanteert een soortgelijk breder begrip waarin deterrence eigenlijk gelijk staat aan coercion. Het Chinese concept *weishe* refereert niet naar een doelstelling – afschrikking – maar een instrument voor politieke activiteiten en psychologische oorlogvoering, waarmee het handelen van een tegenstander wordt ingeperkt voor, tijdens en na een gewapend conflict. Het omvat zowel militaire als niet-militaire instrumenten inclusief atoomwapens, cyberattacks, desinformatie middels sociale media en economische beleidsinstrumenten. Net als in het Russische concept staat het begrip ook niet los van oorlogvoering en op overwinning gerichte militaire strategie.

CONCLUSIE

De Koude Oorlog versimpelde deterrence-strategie en deterrence-theorie, observeerde Lawrence Freedman. Dit leidde tot een beperkte focus op de technologische kant ervan.¹⁴ Het bovenstaande overzicht toonde ontwikkelingen die het concept deterrence na de Koude Oorlog heeft doorgemaakt, ontwikkelingen die gevoed zijn door een uiterst weerbarstige praktijk waarin deterrence vooral vaak heeft gefaald. De theorie is inmiddels verrijkt met een scala aan nieuwe inzichten en variabelen. Ervan uitgaan dat het klassieke begrip van deterrence volstaat, kan tot mispercepties en vervelende verrassingen leiden, zeker in de huidige complexe veiligheidspolitieke context. Het is daarom van groot belang dat verrassingen uit de weg worden gegaan en dat het geherdefinieerde en verrijkte begrip deterrence hoog op de politieke agenda komt van westerse politieke leiders. In een multipolaire wereld met elkaar beconcurrerende grootmachten, toegenomen poli-

tieke instabiliteit en de gevolgen van corona op internationale veiligheid, moeten leiders in Europa én Nederland deterrence ter harte nemen. Zeker in een steeds *uitdager* wordende wereld.

Commodore prof. dr. Frans Osinga is bijzonder hoogleraar War Studies aan de Universiteit Leiden en hoogleraar Militair Operationele Wetenschappen aan de Faculteit Militaire Wetenschappen van de Nederlandse Defensie Academie (NLDA). Osinga, die al sinds 2007 als universitair hoofddocent Militair Operationele Wetenschappen op de NLDA werkt, vervulde eerder functies op het Instituut Defensie Leergangen en het Instituut Clingendael. Ook was hij als liaisonofficier werkzaam bij het Allied Command Transformation in het Amerikaanse Norfolk.

Wilt u reageren?

Mail de redactie: redactie@atlcom.nl.

1. Zie bijvoorbeeld Elbridge Colby & Jonathan Solomon (2015) Facing Russia: Conventional Defence and Deterrence in Europe, *Survival*, 57:6, 21-50; en Stephan Frühling & Guillaume Lasconjarias (2016) NATO, A2/AD and the Kaliningrad Challenge, *Survival*, 58:2, 95-116,
2. Dit artikel is mede gebaseerd op het Frans Osinga and Tim Sweijs (eds) *Deterrence in the 21st Century, Insights from Theory and Practice*, dat binnenkort wordt uitgegeven bij Asser/Springer.
3. Michael Mazarr, Understanding Deterrence, chapter 2 in Osinga and Sweijs, op cit.
4. Michael Mazarr et al, *What Deters and Why*, RAND, Santa Monica, 2018, pp. 1-34; Michael J. Mazarr, *Understanding Deterrence*, RAND, RAND, Santa Monica, 2018.
5. Sander Ruben Aarten, Deterrence (In)stability Between India and Pakistan, chapter 12, in Osinga and Sweijs, op cit.
6. Karl Mueller, The Continuing Relevance of Conventional Deterrence, chapter 4 in Osinga and Sweijs, op cit.; James J. Wirtz, How Does Nuclear Deterrence Differ from Conventional Deterrence?, *Strategic Studies Quarterly*, Winter 2018, pp. 58-73
7. Thomas Rid (2012): Deterrence beyond the State: The Israeli Experience, *Contemporary Security Policy*, 33:1, 124-147
8. Stefano Soesanto and Max Smeets, Cyber Deterrence: The Past, Present, and Future, in Osinga and Sweijs, op cit
9. Daniel Byman and Matthew Waxman, *The Dynamics of Coercion*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002
10. Per Viggo Jakobsen, Deterrence in Peace Operations: Look Beyond the Battlefield 485 and Expand the Number of Targets and Influence 4867 Mechanisms, chapter 17 in Osinga and Sweijs, op cit
11. T.V. Paul, Complex Deterrence: An Introduction, T.V. Paul, Patrick Morgan and James Wirtz, *Complex Deterrence, Strategy in the Global Age*, Chicago University Press, Chicago, 2009; Robert Jervis, Rational Deterrence: Theory And Evidence, *World Politics*, 1989, 41:2, 183-207
12. Keith B. Payne (2011) Understanding Deterrence, *Comparative Strategy*, 30:5, 393-427; L Robin Markwica, Emotional Choices, *How the Logic of Affect Shapes Coercive Diplomacy*, Oxford University Press, Oxford, 2018; Samuel Zilincik and Isabelle Duyvesteyn, Deterrence: A Continuation of Emotional Life 5167 with the Admixture of Violent Means, chapter 24 in Osinga and Sweijs, op cit.
13. Dmitri Adamsky, Deterrence A la Russe, chapter 9 en Dean Cheng, An Overview of Chinese Thinking About Deterrence, chapter 10, in Osinga and Sweijs, op cit.
14. Lawrence Freedman, Introduction—The Evolution of Deterrence Strategy and Research, chapter 1, in Osinga and Sweijs, op cit.